

UN TESTIMONI DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA: DOUGLAS JOLLY I EL SEU TEXT DE CIRURGIA DE GUERRA

**C. Hervás
M. Cahisa**

Introducció

El neozelandès Douglas Jolly forma part de la llarga llista de metges, sanitaris, infermeres, etc., que es traslladaren a Espanya per oferir la seva ajuda i els seus coneixements en el transcurs de la guerra civil de 1936-1939. Des de desembre de 1936 fins al mes de novembre de 1938, Jolly treballà dins del Servei Sanitari de les Brigades Internacionals i va estar present en algunes de les més importants batalles. Fruit d'aquesta experiència, escrigué un llibre on recull part de les seves pròpies vivències i ens dóna interessant informació sobre l'organització del Servei Sanitari de l'Exèrcit republicà.

Dades biogràfiques

Sabem poc del personatge. Douglas W. Jolly era originari d'Auckland (Nova Zelanda). Arriba a Espanya pel desembre de 1936. S'encarrega d'un equip quirúrgic al servei de les Brigades Internacionals. La primera referència el situa a Brunete el mes de juliol de 1937, treballant en un hospital d'evacuació establert a l'Escorial, prop de Villanueva de la Cañada, on també actuen els equips dels cirurgians Luis Quemada, Moisès Broggi, Tudor Hart i Joaquín d'Harcourt. Poc després, el mateix estiu del 1937, durant l'ofensiva republicana d'Aragó, sobre Belchite, el seu equip mòbil s'instal·la en uns barracons de fusta a la Puebla de Híjar. En el curs de la batalla de Terol, l'hivern de 1937-1938, opera a Cuevas Labradas, al costat dels equips de Broggi i Hart.

Cap al final de 1937 les informacions el situen a diverses unitats. Segons Castells¹, el 15 de novembre del 37 figura a la Sanitat del British Battalion (el 16 de les Brigades Internacionals i després el 57 de l'Exèrcit Popular). Navarro Carballo l'ha trobat a la 11 BI en data indeterminada de finals del 37, i pel desembre consta com a Comandant de la Sanitat de les 12 i 13 BI².

La seva darrera etapa sembla vinculada amb la Sanitat de la 45 Divisió. Així, a punt de finalitzar l'ofensiva republicana sobre Saragossa, apareix a principis de 1938 a la població d'Albalate del Arzobispo junt amb la seva companya Ana Mary Revetz. Poc després, instal·la el seu equip a les escoles d'Andorra.

A mitjan febrer es trasllada a Extremadura, al poble de Peraleda del Zancejo. L'equip de Jolly, situat tan sols a 600 m de la línia de foc, fou bombardejat per l'aviació i el 8 de març torna cap a l'Aragó i Catalunya. Una setmana més tard, els serveis de Sanitat de la 45 Divisió s'instal·len a Tortosa. Al cap de pocs dies, tres equips quirúrgics, dirigits pels metges Luis Alonso, el belga René Dumont i Douglas Jolly es posen a treballar en un hospital de campanya als voltants de Maella, molt a prop del front de combat. En condicions molt difícils, en quinze dies van atendre més de mil ferits.

Finalment, el seu equip es present a la batalla de l'Ebre, abans de deixar definitivament aquest país el mes de novembre de 1938. Sembla que posteriorment visqué a Londres, dedicant-se a la traumatologia³.

Hi ha poques dades respecte a d'altres membres del seu equip. Sense poder precisar el temps que treballaren junts, hem recollit els noms del cirurgià Reggie Saxton i de les infermeres Lilian Urmston i Nora Diamant⁴.

El seu llibre sobre cirurgia de guerra

Un cop acabada la seva estada a Espanya i de retorn al Regne Unit, Jolly escriu un text on recull les seves experiències en el Servei Sanitari de les Brigades Internacionals i de l'Exèrcit de la República; hi descriu les noves estratègies utilitzades durant la guerra civil espanyola en l'atenció i tractament dels ferits en combat⁵.

El llibre no porta data, però probablement fou redactat cap al 1941 (no hi ha cap referència bibliogràfica posterior a 1940) i en plena segona guerra mundial, ja que el mateix autor afirma en el prefaci que la guerra d'Espanya podia ser considerada com «una primera fase de l'actual guerra mundial».

¹ Castells A. *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*. Barcelona, Ariel, 1974, p 533.

² Navarro Carballo JR. *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*. Madrid, Colección Adalid (Servicio de Publicaciones del EME), 1989, p. 143-147.

³ Massons J. M. *Historia de la Sanidad Militar Española*. Barcelona, ed. Pomares-Corredor, 1994. T. II, p 339-394.

⁴ Sobre Reggie Saxton i Lilian Urmiston vg.: Lefebvre M, Skoutelsky R. *Las Brigadas Internacionales. Imágenes recuperadas*. Barcelona, Lunwerg Ed., 2003, p 124-125. Sobre Lilian Urmiston vg. també: Jackson A. *British Women and the Spanish Civil War*. London, Routledge, 2002.

⁵ Jolly DW. *Field Surgery In Total War*. New York, Paul B. Hoeber (s.d.)

L'obra té dues parts ben diferenciades. La primera secció tracta de l'organització i disposició tàctiques de les unitats quirúrgiques en el camp de batalla. L'esquema bàsic de tot el sistema d'atenció sanitària als soldats ferits ve definit pel concepte del que Jolly anomena «sistema de tres punts avançats». Amb l'objectiu de reduir al màxim l'interval de temps transcorregut entre la producció de la ferida i la possibilitat de rebre l'oportú tractament, es van distribuir els llocs d'atenció de tal manera que, en funció de la seva distància respecte al front i a la rereguarda, els soldats poguessin ser tractats en el moment adequat d'acord a la gravetat de les seves ferides. L'esquema bàsic consta de tres punts:

1. Post de classificació de ferits (de Brigada o Divisió).

2. Hospital núm. 1 (pels casos més urgents).

3. Hospital núm. 2 (pels casos menys urgents).

Els ferits que arribaven als punts 1 i 2 havien de ser atesos abans de 5 hores; els que arribaven a l'hospital núm. 2 no esperaven més de 10 hores. Posteriorment eren dirigits cap als hospitals d'evacuació a la rereguarda.

Tota aquesta disposició no era absolutament original; en el fons és una adaptació de les orientacions encara vigents des de la guerra de 1914-1918, tal com es pot veure en tractats d'autors de l'època⁶.

L'element bàsic de tot aquest sistema és l'equip quirúrgic mòbil: una unitat completa i autosuficient. Segons Jolly, estava composta per unes catorze persones amb mitjà de transport propi i tot el material per a poder instal·lar ràpidament i amb efectivitat un quiròfan en els llocs més diversos. El personal comprenia el cirurgià cap de l'equip, un ajudant del cirurgià, dos anestesisistes (per poder operar en dues taules a la vegada), infermeres i ajudants diversos (entre ells un barber). Tot aquest equip humà i material disposava de dos vehicles de transport: una ambulància per al personal i el denominat *auto-chir*, un camió on anava tota la instal·lació d'un quiròfan mòbil. L'*auto-chir* va permetre als equips quirúrgics acostar-se el màxim possible als fronts de combat, de la mateixa manera que els facilitava el canvi ràpid d'assentament segons les necessitats derivades de les vicissituds dels enfrontaments. Aquest tipus de vehicle va ser una de les aportacions de la guerra civil espanyola a la sanitat militar, i el llibre d'en Jolly hi fa una de les primeres referències.

Altres capítols tracten de l'evacuació dels ferits des de la primera línia fins als hospitals de rereguarda, i de la protecció dels hospitals de campanya dels bombardeigs. Com a exemple d'un lloc segur, recorda l'autor l'hospital instal·lat l'estiu de 1938 dins d'una cova prop de la Bisbal de Falset, poc abans de l'ofensiva de l'Ebre. Va funcionar com a hospital del tipus n° 1 i acollia 100 llits. Disposava d'una font natural d'aigua dins de la mateixa cova, i va servir de refugi no només per als soldats ferits del front sinó també per als pagesos ferits i malats dels pobles veïns que fugien dels bombardeigs.

Descriu detalladament en els capítols corresponents l'organització i funcions dels hospitals núm. 1 i núm. 2., concretant el tipus d'atenció que els ferits havien de rebre a cada un dels hospitals. Els hospitals del tipus 1 havien de estar instal·lats en un lloc suficientment estable per poder atendre ferits greus (especialment d'abdomen), i mantenir-los ingressats un temps mínim de vuit dies (per evitar els perills dels trasllats

⁶ Montserrat S. *El Servicio Sanitario del Ejército en Campaña*. Barcelona, Imp. Rubí, 1937.

en el postoperatori immediat). Als hospitals del tipus 2 es practicaria una cirurgia més especialitzada, com la de crani, maxilofacial i tot tipus de fractures.

Finalment descriu l'ús tàctic del «sistema de tres punts avançats», segons els moviments sobre el terreny que poguessin afectar els fronts de combat.

La segona part o secció està dedicada a la tècnica quirúrgica emprada en cada cas segons el tipus de ferida. Es basa en la seva àmplia experiència acumulada al llarg del conflicte, entre desembre del 36 fins al novembre del 38 i que assolí la xifra de 4.500 ferits intervinguts, entre els quals hi va haver 970 amb ferides abdominals.

Dedica, a més, tot un capítol a descriure les bases del tractament general de les ferides de guerra, fent especial esment de les diferents tècniques anestèsiques.

En els capítols següents descriu les tècniques quirúrgiques recomanades per les ferides del sistema nerviós, de les extremitats, del cap (cara, ulls i coll), del tòrax, de la cavitat abdominal i de l'aparell genitourinari. Són especialment interessants el capítol que tracta de les ferides abdominals (camp en el que va recollir una abundant casuística) i el dedicat a les ferides i fractures de les extremitats. Jolly va utilitzar sistemàticament el «closed method» com la gran majoria dels cirurgians del seu entorn, segons les recomanacions de Manuel Bastos, Joaquín d'Harcourt i Josep Trueta, l'obra del qual Jolly demostra conèixer de primera mà⁷.

El llibre conclou amb un apèndix en el qual l'autor presenta uns exemples de com va actuar el sistema dels «tres punts avançats» en diferents moments de la seva actuació al nostre país.

Agafa un període de temps comprès entre el mes de març del 38 i l'octubre del mateix any, és a dir, des de l'inici de l'ofensiva d'Aragó que acabaria amb l'arribada al Mediterrani de les tropes franquistes i la fase final de la batalla de l'Ebre.

Distingeix cinc fases per explicar la disposició dels equips quirúrgics durant la que denomina «ofensiva de l'Aragó i de l'Ebre».

La primera fase coincideix amb la retirada a la línia de resistència Casp-Alcanyís-Morella, durant la qual els hospitals de primera línia, situats entre Híjar i Fuentes de Ebro, van ser evacuats junt amb els seus propis ferits, de la mateixa manera que l'hospital d'Escatrón.

Durant la segona fase, de manteniment de la línia de resistència anterior, parla de diferents hospitals que es van instal·lar entre Batea i Gandesa, entre Maella i Batea i prop de Valdealgorfa. L'hospital d'evacuació de sector es va establir a Tortosa. Degut a la intensitat dels bombardeigs de l'aviació nacional sobre la zona de Gandesa, es va improvisar un hospital en un túnel del ferrocarril a prop de la població del Pinell de Brai, que va funcionar com a hospital del tipus 2 amb una capacitat de 200 llits.

La tercera fase correspon a la retirada de l'exèrcit de la República a la riba esquerra del riu Ebre. Mentre les tropes es dirigien a l'altre costat del riu, tots els equips quirúrgics del sector proper a Gandesa es concentraren al túnel del Pinell de Brai, on segons Jolly s'arribaren a reunir uns quinze equips mòbils. Després aquests equips s'instal·laren dins una mina abandonada a la població del Mojar, a pocs quilòmetres al nord-est de Móra d'Ebre.

⁷ Trueta J. *El tratamiento de las fracturas de guerra*. Barcelona, Biblioteca Médica de Cataluña, 1938. Traducció a l'anglès: Trueta J. *Treatment of war wounds and fractures. With special reference to the closed method as used in the war in Spain*. New York, Paul B. Hoeber, 1940.

Durant la quarta fase l'exèrcit republicà es preparava per a la propera batalla de l'Ebre. És un període de relativa calma. El XV Cos d'Exèrcit (al que pertany la Divisió d'en Jolly) cobreix un front que va des d'Almatret al nord fins a Móra la Nova al sud. Es van instal·lar dos hospitals del tipus 1: un al nord, a prop de Maials i un altre al sud, a Marçà. Un hospital del núm. 2 a Ulldemolins s'utilitzava com a via d'evacuació. Cita també Jolly altres hospitals de rereguarda: un d'evacuació de 1.000 llits a prop de Tarragona i un altre de 600 llits a Valls.

La cinquena fase correspon de ple a l'ofensiva de l'Ebre iniciada per l'exèrcit de la República. Segons Jolly, des de mitjan juliol del 38 es van anar concentrant diferents contingents sanitaris a la seva zona, de tal manera que el XV C.E. arribà a disposar de fins a 23 unitats mòbils preparades immediatament abans de l'atac. El dia abans de l'ofensiva, és a dir, el 24 de juliol de 1938, la disposició dels equips era la següent: un hospital tipus 1 amb tres equips quirúrgics fou instal·lat en una granja a prop d'Almatret; sis equips es van instal·lar dins la cova propera a la Bisbal de Falset; cinc equips es van situar dins un tren hospital a l'interior d'un túnel prop de Falset; i es van reforçar els hospitals d'Ulldemolins i de Marçà.

Tot aquest dispositiu sembla que va funcionar amb eficàcia les primeres hores després de travessar el riu les tropes de la República. Però quan els ponts van ser destruïts, les comunicacions van ser molt difícils. El segon dia es van poder traslladar dos equips fins a Móra d'Ebre i es va instal·lar un petit hospital dins unes galeries excavades a la muntanya per les tropes franquistes. Tres equips procedents de l'hospital de la Bisbal de Falset van ser traslladats a la vora del riu enfront de Flix. Aquests equips van poder travessar el riu el quart dia i es van dirigir cap a les proximitats de la Venta de Camposines, muntant un petit hospital que evacuava els seus ferits cap a Ascó o Móra d'Ebre, mitjançant un servei d'embarcacions a motor. Tot i que aquest hospital estava situat dintre de l'àrea batuda per l'artilleria enemiga, varen poder treballar amb relativa seguretat sis equips al llarg dels següents tres mesos, veient-se obligats a refugiar-se dintre d'un túnel del ferrocarril a prop de Flix sols quan el moviment de les tropes enemigues obstaculitzava les comunicacions amb la rereguarda. Els principals hospitals d'evacuació d'aquest sector foren l'hospital instal·lat dins el túnel prop de Falset i l'Institut Pere Mata de Reus.

Com a conclusió, Jolly destaca que, malgrat les dificultats per traslladar el material pesat a l'altra banda del riu en absència de ponts (creu que potser s'hagués hagut d'utilitzar més les galeries al costat de Móra d'Ebre), el resultat dels sistemes va ser bo i va demostrar la seva capacitat per adaptar-se a les evolucions de la lluita i donar una assistència sempre propera a la línia de foc gràcies a la seva mobilitat.

En resum, el llibre de Douglas Jolly mereix un lloc destacat entre la producció bibliogràfica generada per la Guerra Civil espanyola. La seva barreja d'experiència personal i de tractat de tècnica quirúrgica, però, creiem que l'ha deixat al marge dels grans repertoris bibliogràfics sobre el conflicte (no és citat per cap dels reculls més coneguts). El seu treball com a cirurgià de primera línia hi queda perfectament reflectit, i diferencia clarament aquest text d'algun altre de semblant i contemporani. La comparació és inevitable per exemple amb el llibre d'en Trueta, que estudia de forma detallada i precisa el tractament d'un tipus determinat de patologia (les fractures de les extremitats), fruit de l'observació des d'un

centre de rereguarda, però que no contempla altres tipus de ferides (per exemple les abdominals) amb les que es van haver d'enfrontar, en condicions molt difícils, els cirurgians situats al costat de les línies de foc.

Un altre text de Douglas Jolly relacionat amb la guerra civil

Hem trobat, a més de l'anterior, un altre escrit d'en Jolly relacionat amb la guerra d'Espanya. Es tracta del pròleg aparegut en un fulletó destinat a fer propaganda del servei sanitari de les Brigades Internacionals, i que amb la firma de la doctora romanesa Gusti Jirku es publicà en diferents idiomes⁸. En aquest text, Douglas Jolly hi fa una crida a la solidaritat internacional, demanant ajuda per l'atenció sanitària dels qui lluitaven al costat del poble espanyol, al mateix temps que dedica un emocionat elogi a la tasca desenvolupada per altres membres de l'equip, com les infermeres i els portalliteres, sense els quals la feina dels cirurgians hauria estat impossible.

⁸ Jirku G. *We Fight Death. The work of the Medical Service of the International Brigades in Spain*. Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, S/A (s.d.).